

G.M.NƏZƏROVA

doktorant

e-mail: gunaynazarova93@gmail.com

DOI:10.48652/g5874-3595-8387-v

Bakı Slavyan Universiteti

(Bakı şəh., S.Rüstəm küç., 25)

MÜASİR TƏHSİL PARADİQMASININ SPESİFİK XÜSUSİYYƏTLƏRİ

Açar sözlər: təhsil paradigması, pedaqoji paradigma, konsepsiya, model, innovativ təhsil.

Ключевые слова: образовательная парадигма, педагогическая парадигма, концепция, модель, инновационное образование.

Key words: educational paradigm, pedagogical paradigm, concept, model, innovative education.

Bütün dövrlərdə hər bir ölkədə müəyyən inkişaf mərhələsində prioritetlərin, xüsusən də təhsil sisteminin əsas vektorlarının seçilməsində problem yaranır.

XXI əsrin əvvəllərində təhsilin məqsədlərində, metodlarında və istiqamətlərində əhəmiyyətli, bəzən kardinal dəyişikliklər prosesi başladı. Ənənəvi yanaşmalar, modellər, təhsil metodları mövcud sosial-mədəni reallıqlarda artıq tətbiq olunmur. Əvvəllər mövcud olan təhsil yanaşmalarının və metodlarının dəyişdirilməsinə təcili ehtiyac olduğunu söyləmək lazımdır.

Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin dövlət standartlarının “Ümumi təhsilin məzmunu” bölməsində “təhsilalanların zəruri nəzəri və praktik biliklərlə yanaşı, şəxsiyyətin formalaşdırılmasına yönəldilmiş səriştələrə yiyələnməsinin prioritet hesab edilməsi” nəzərdə tutulur (1).

Müasir təhsil, ilk növbədə, müstəqil, rəqabət qabiliyyətli yaradıcı şəxsiyyətin yetişdirilməsinə və inkişafına yönəlmişdir. Müasir təhsil sistemində başlanmış dəyişikliklər təhsil paradigmasının dəyişməsi prosesi deməkdir.

Bununla belə, elmi təhlil kontekstində belə, yeni paradigmanın dərk edilməsi ilə bağlı bir çox problemlər qalmaqdadır. Qeyri-şərtsiz razılıq yalnız mənşənin mənşəyinə münasibətdə qorunub saxlanılır ki, bu da təkə elmdaxili ideyaların təkamülünün müstəsna nəticəsi kimi deyil, həm də “zəmanəmizin mənəvi vəziyyətinin” (K. Jaspers) məhsulu kimi dərk edilir (7).

Paradigma nəzəri və praktiki problemlərin həlli üçün model kimi müasir elmi ictimaiyyət tərəfindən qəbul edilmiş metodoloji, nəzəri və aksioloji təlimatlar sisteminin vahid görünüşüdür (6).

Yuxarıda deyilənləri nəzərə alaraq qeyd edirik ki, paradigma konkret yerdə və konkret zamanda fəaliyyət göstərən təhsil sisteminin modelidir.

Konkret təhsil paradigmasının spesifik xüsusiyyətlərinin müəyyən edilməsində əsas substantiv məsələlər bunlardır: müəyyən vaxtda insana nə, necə və hansı məqsədlər üçün öyrədilir və tərbiyə olunur. Bunlar təhsilin ən ümumi problemləri - onun məqsədi, məzmunu, prinsipləri, məqsədə çatmaq yolları və üsullarıdır.

Qeyd etmək lazımdır ki, təhsil paradigmasının mahiyyəti rəşional və dəyər aspektlərinin vahid təhsil prosesində birləşməsidir. Bu fakt müəllimləri təhsil prosesində insanın roluna, təhsilin insanın şəxsi və sosial mənələrində özünü dərk etməyə istiqamətlənməsinə yenidən nəzərdən keçirməyə sövq edir .

Biz pedaqoji paradigmanın tərifi qeyd etməyi vacib hesab edirik. Pedaqoji paradigma təhsil və tədqiqat problemlərinin həllində modelə çevrilmiş formalaşmış baxışdır.

Tarixi dövrdən və müvafiq sosial tələblərdən asılı olaraq təhsilin pedaqoji paradigmasının inkişaf mərhələlərini müəyyən etmək və onun növlərini ayırd etmək olar: akademik paradigmadan, humanitar paradigmaya qədər, hansı ki, “aparıcı yol” qarşılıqlı əlaqə digər şəxsə dəyər kimi münasibətlə müəyyən edilir.

Pedaqoji paradigmlar mərhələdən-mərhələyə yox, birindən digərinə dəyişdirilir, daha müasir, yeni yaranan sosial tələblərə uyğunlaşdırılır. Axı təhsilin özü məzmununa, formalarına və metodlarına görə dəyişməz, davamlı hadisə deyil, o, həmişə yeni sivil çağırışlara cavab verir, meylləri və perspektivləri nəzərə alır.

Müasir təhsil zamanın çağırışına cavab verərək yeni təhsil paradigması şəxsiyyət-yönlümlü və mədəniyyət-yönlümlü təhsil konsepsiyasını irəli sürür. Bu paradigmanın prioritet vəzifəsi informasiya cəmiyyətinin norma və tələblərinə cavab verən təhsil fərdi yanaşmanın tətbiqi olmalıdır. Əgər ənənəvi təhsil paradigması “həyat üçün təhsil” şüarını irəli sürsə, yeni paradigma başqa bir şüar - "ömür boyu təhsil" irəli sürür.

Təhsil paradigması yeni bir sivilizasiyalı yanaşma kontekstində dövlətin təhsilinə və ya beynəlxalq standartlara uyğun olaraq şagirdin intellektual bilik standartı, yüksək əxlaq və sabit inkişaf mərkəzi olan bir məktəbin təbiətə uyğun və mədəni modeli, demokratik, yenilikçi bir məktəb qurmağın metodoloji əsaslandırılmış standartlarıdır. Təhsil paradigması əvvəllər mövcud olmayan bir təhsil sisteminin nəzəriyyəsi, konseptual bir baxışıdır (4, s.147).

Bütövlükdə təhsil paradigması haqqında danışarkən bu paradigmanın məqsədlərini, məzmununu və nəticəsini də qeyd etmək lazımdır. Beləliklə, uzun illər bilik, bacarıq, qabiliyyətlər yəni, nəticəyönlü təhsil modeli mövcud idi. İndi isə təhsilin əsas məqsədi insanın cəmiyyətə uyğunlaşması, təhsili daha dolğun, şəxsi və sosial cəhətdən inteqrasiya olunmuş nəticə ilə təmin etməkdir. Göstərilənlər təhsilin nəticəsinin yeni paradigmasının formalaşmasını müəyyən edir.

Yeni təhsil paradigması haqqında danışmadan əvvəl ənənəvi təhsil sisteminin paradigmasını xatırlatmaq lazımdır:

- 1) şagird təsir obyektə, müəllim isə inzibati orqanların göstərişlərinin icraçısıdır;
- 2) rol qarşılıqlı əlaqəli pedaqoji prosesdə, onun iştirakçılarının hər birinə müəyyən funksional vəzifələr verildikdə həyata keçirilir, ondan uzaqlaşması davranış və fəaliyyətin normativ əsaslarının pozulması hesab olunur;
- 3) şagirdlərin (tələbələrin) fəaliyyətinin idarə edilməsinin birbaşa (məcburi) və operativ üslubu üstünlük təşkil edir ki, bu da monoloji təsir, şagirdlərin təşəbbüsünün və yaradıcılığının boğulması ilə xarakterizə olunur;
- 4) şagirdin davranış və fəaliyyətinin yalnız zahiri şərtiliyi onun nizam-intizamının, əməksevərliyinin əsas göstəricisinə çevrilir; həyata keçirilməsində fərdin daxili aləmi, pedaqoji təsiri nəzərə alınmır.

Təhsil paradigması hazırda dəyişir. Bununla əlaqədar olaraq yeni tədris təlimatları, yeni məzmun və təlim prosesinin texnoloji vasitələri müəyyən edilir.

Müasir təhsildə fərddə problemlərin həllinə yaradıcı yanaşmanın, qeyri-standart düşüncənin formalaşmasına diqqət yetirilir. Təhsilin yeni paradigmasının məqsədlərindən biri özünü inkişaf etdirmək, müstəqil həll yolları axtarmaq, yaradıcı özünü reallaşdırmaq bacarığının inkişafıdır. Beləliklə, tələbə mərkəzli təlim modelinə keçid müasir dünyada və xüsusən də təhsildə baş verən dəyişikliklərin bilavasitə nəticəsidir.

Beləliklə, yeni təhsil paradigmasına aşağıdakıları da daxil etmək olar:

- a) təlim keçmiş şəxs təhsil almış şəxsdən daha uğurludur;
- b) təhsilin vəzifəsi tələbəyə təkcə elmlərin əsasları ilə tanış olmaq üçün deyil, həm də təcrübənin mənimsənilməsi üçün uyğun müxtəlif sxemlərə imkan verən şəraitə təmin etməkdir;
- c) təlim nəticələri çoxkomponentli sistemdir ki, burada təhsil əhəmiyyəti təkcə şagirdin bilik sistemi deyil, həm də onları əldə etmək yollarının işlənməsi, yeni biliklərə ehtiyacı

müəyyən etmək bacarığı, müstəqil və ya səmərəli şəkildə tez və effektiv şəkildə həyata keçirmək, digər tələbələrə əməkdaşlıq etmək, boşluqları doldurmaq bacarığıdır;

d) müasir məktəb təhsilinin nəticələri (şəxsi, meta-mövzu və fənn) - fərdi resurslarda fərdi əhəmiyyət kəsb edən problemlərin həllində istifadə edilə bilən dəyişikliklərdir.

İstənilən təlim əslində fərdin inkişafı üçün xüsusi şəraitin yaradılmasıdır və həmişə tələbə yönümlüdür. Problem başqadır, şəxsiyyətin spesifik xüsusiyyətlərini necə başa düşmək, şəxsiyyətin inkişafının səbəblərini necə tapmaq olar.

Yeni təhsil standartlarına əsaslanan yanaşma təhsilin ümumi paradigmasının dəyişməsinə gətirib çıxarır ki, bu da aşağıdakı müddəalarda öz əksini tapır:

- məktəbdə təhsilin məqsədinin bilik, bacarıqların mənimsənilməsi kimi müəyyən edilməsi, məqsədi öyrənmək bacarığının formalaşdırılması, yeni kompetensiyaların mənimsənilməsini təmin edən səriştə kimi müəyyən edilməsi;

- mühüm həyat vəzifələrinin həlli kontekstində təhsilin məzmununun daxil edilməsinə, fənnin məzmununu təşkil edən elmi anlayışlar sisteminin tələbələr tərəfindən "təcrid olunmuş" şəkildə öyrənilməsi;

- tələbənin təhsil fəaliyyətinin kortəbiiyyəti - onun məqsədyönlü təşkili və sistemli formalaşdırılması strategiyası;

- biliklərin mənimsənilməsinin fərdi forması - təlim məqsədlərinə nail olmaqda təhsil əməkdaşlığının həlledici rolunun tanınması.

Beləliklə, müasir təhsilin şəxsiyyətyönümlü sistemində əsas prinsip şagirdin fərdiliyinin anlaşılması və qəbul edilməsidir.

İctimai həyatın müxtəlif sahələrində baş verən innovativ dəyişikliklər kontekstində XXI əsrin yeni bir paradigması- innovativ paradigması xüsusi aktualıq kəsb edir. Müasir paradigmanın təhsildə yeniliklər kimi ortaya çıxan aşağıdakı modellərini müəyyənləşdirmək olar:

- müasir innovativ paradigmanın ilk modeli - dünyanın elmi mənzərəsinin formalaşması kimi təhsil;

- ikinci model - peşəkarlaşma kimi təhsil;

- üçüncü model - əqli fəaliyyət mədəniyyətinin formalaşması kimi təhsil;

- dördüncü model - həyata hazırlıq kimi təhsil;

- beşinci model - davamlı təhsil konsepsiyası.

Deməli, ali təhsilin yeni paradigması, mahiyyətinə görə humanist paradigma, fərd isə onun əsas halqası olacaq.

Beləliklə, yuxarıda qeyd olunanlar innovativ təhsilin ənənəvi, biliyə əsaslanan təhsil paradigmasına alternativ olması ilə bağlı əsas fikri müəyyən edir. Müasir paradigma tələbəyə fərdi yanaşmanı, onun müstəqil işinin həcmnin artırılmasını, təlim proqramlarının dəyişkənliyinin təmin edilməsini əhatə edir.

Ədəbiyyat

1. Azərbaycan Respublikasında ümumi təhsilin dövlət standartları.29 sentyabr 2020-ci il. <http://e-qanun.az/framework/46052>

2. Azərbaycan Respublikasının “Təhsil haqqında” qanunu. 2009. <http://www.e-qanun.az>

3. Nəzərova G.M. Pedaqoji sinergetikanın nəzəri əsasları. Bakı-Mütərcim- 2017, 100s.

4. Nəzərov M.H. Müasir dövrdə təhsilin sosialmədəni problemləri. Monoqrafiya Bakı – Mütərcim – 2018, 296 s.

5. Кун Т. Структура научных революций. -М.: Прогресс, 2008. - 288 с.

6. <https://az.wikipedia.org/wiki/Paradiqma>

7. https://www.gumer.info/bibliotek_Buks/Pedagog/hrist2/01.php

Г.М.Назарова

Особенности современной образовательной парадигмы

Резюме

В статье рассматривается проблема современного образования в существующих социокультурных реалиях традиционных подходов, моделей, методов обучения. Объясняются причины противоречий в образовании, переход от традиционных методов обучения к инновационным методам. Анализируются особенности новой образовательной парадигмы: цели, содержание, принципы, пути и методы. Выявлены основные проблемы в определении специфики современной образовательной парадигмы.

Выявлены модели современной парадигмы, возникающие как инновации в образовании.

G.M.Nazarova

Specific features of the modern educational paradigm

Summary

The article discusses the problem of modern education in the existing socio-cultural realities of traditional approaches, models, educational methods. The reasons for the contradictions in education, the transition from traditional methods of education to innovative methods are explained. The specific features of the new educational paradigm: goals, content, principles, ways and methods are analyzed. The main issues are identified in determining the specific features of the modern education paradigm.

Models of the modern paradigm that emerge as innovations in education are identified.

Rəyçi: ped.e.d., prof. E.M.Quliyeva

Redaksiyaya daxil olub: 26.01.2022